

ANNA FLOREK-PASZKOWSKA
Uniwersytet Jagielloński
Wydział Zarządzania i Komunikacji Społecznej

WSPÓŁCZESNE SPÓŁDZIELNIE SPOŻYWCZE W POLSCE NA TLE HISTORYCZNYM

Nadesłany: 31.03.2016 Zaakceptowany do druku: 12.07.2016

1. Wstęp

Spółdzielnie mają mocną tradycję nawiązującą do czasów rewolucji przemysłowej. Nie mogą być jednak postrzegane jako relikty XIX wieku. Obecne spółdzielnie są przedsiębiorstwami nowoczesnymi i dynamicznymi, o wysokim potencjale. Ta forma działalności społeczno-gospodarczej jest wspierana przez Komisję Europejską poprzez efektywną promocję i rozwój przedsiębiorstw spółdzielczych w Unii Europejskiej i krajach kandydujących [Brzozowska 2007, s. 33].

Spółdzielnie obowiązują odmienne zasady funkcjonowania w odniesieniu do pozostałych podmiotów gospodarczych. Działają na podstawie prawa spółdzielczego¹, statutu i przepisów szczególnych. Podstawą prawną obowiązującą na terenie UE jest Ustawa z dnia 22 lipca 2006 o *spółdzielni europejskiej* (Dz. U. z dnia 22 sierpnia 2006 r.). W Polsce nadal obowiązuje ponad czterdziestokrotnie nowelizowana Ustawa z dn. 16.09.1982 r. *Prawo spółdzielcze*². Jednak zdaniem H. Ciocha, ww. ustawa daleka jest od doskonałości i nie sposób dalej jej nowelizować [Cioch 2011, s. 13]. Ustawa ta nie rozwiązuje istotnych problemów, stąd niezbędne jest uchwalenie nowej ustawy o prawie spółdzielczym dostosowanej do aktualnych wyzwań stawianych przed spółdzielczością w dobie globalizacji [Dąbrowski

¹ Jednakże brak jednolitych przepisów prawnych w poszczególnych krajach Unii Europejskiej, z uwagi na różne tradycje historyczne, jest jedną z barier rozwoju spółdzielczości [<https://www.dobrze.waw.pl/zjazd-kooperatyw-2015>].

² Ostatnia nowelizacja Dz. U. z dnia 7 stycznia 2016 r., poz. 21.

2013, s. 182; Krajowa Rada Spółdzielcza]. W ostatnich latach w Polsce dwukrotnie podejmowano próby uchwalenia nowego prawa spółdzielczego, jednak zakończyły się one niepowodzeniem [Cioch 2011, s.13].

W Polsce, długa tradycja w funkcjonowaniu ruchu spółdzielczego, która sięga 1816 r., uległa zatraceniu w okresie PRL-u³. Wówczas to spółdzielczość stanowiła narzędzie władzy partyjno – państwowej [Brzozowska 2007, s. 33], które doprowadziło do zaniku pierwotnej idei ruchu spółdzielczego i powstania karykaturalnego jej obrazu. Po wielu latach negatywnego wizerunku spółdzielni w oczach Polaków - obraz spółdzielczości ulega obecnie stopniowej transformacji i reaktywacji oraz zaczyna nabierać nowego wymiaru. Od 2010 r. można zaobserwować „powrót” nowego typu spółdzielni i jak twierdzą niektórzy swoiste „kielkowanie społeczeństwa obywatelskiego” [Bilewicz, Potkańska 2013, s. 25], którym przewodzą idee spółdzielczości XIX w. Mowa o kooperatywach spożywczych i zjawisku „nowego kooperatywizmu” [Vieta 2010, s. 2].

Kooperatywy są to nieformalne spółdzielnie działające na zasadzie non-profit. Liczba kooperatyw spożywczych w Polsce wynosi ok. 30 [<https://kolektywne.wordpress.com>]. Kooperatywy z poszczególnych miast Polski i jej członków zrzesza Kooperatywa Polska. Ich powstawanie wynika z wielu czynników, w tym: rosnącej świadomości wśród ludzi m.in. zasad zdrowego żywienia. Ma to miejsce zwłaszcza wśród osób, które posiadają dzieci, bądź cierpią na alergie pokarmowe - unikają oni zakupów masowo produkowanej, niskiej jakości żywności z dużą ilością dodatków chemicznych. Dla konsumenta cena żywności ma duże znaczenie, w tym aspekcie kooperatywy są dobrym wyborem, ponieważ umożliwiają dokonywanie zakupów lokalnej, sezonowej żywności bez pośredników (prosto od lokalnego producenta/rolnika) po niższych kosztach⁴. Oprócz ww. powodów duże znaczenie ma również: (1) wsparcie lokalnego rolnictwa i przedsiębiorczości, a tym samym rozwój regionu; (2) solidarna współpraca i integracja lokalnej społeczności; (3) ochrona środowiska naturalnego poprzez ograniczenie tzw. żywnościokilometrów, ze względu na lokalny charakter zakupów; (4) promocja i rozwój idei spółdzielczości.

Rozwój myśli kooperatywnej oraz szerzenie idei spółdzielczości było i jest nieodłącznie powiązane z prowadzoną działalnością edukacyjną, w tym m.in. poprzez różnego rodzaju publikacje w czasopiśmie, wydawanie książek z tego zakresu, ale także wzrost świadomości i podniesienie poziomu wykształcenia, zwłaszcza

³ W okresie PRL spółdzielczość poddana została procesom etatyzacji, centralizacji, biurokratyzacji i wymuszonej monopolizacji pewnych dziedzin życia gospodarczego.

⁴ Na uwagę zasługuje jedna z nowszych inicjatyw - powstaniem RWS-ów tj. rolnictwa wspieranego przez społeczeństwo.

ludności wiejskiej⁵. Działalność edukacyjna stworzyła podwaliny do powstania pierwszych kooperatyw na świecie i jest niezbędna do „odrodzenia” starych idei społecznych we współczesnych czasach. Jedną z ostatnich proedukacyjnych społecznościowych inicjatyw jest organizowanie Zjazdów Kooperatyw Spożywczych⁶ dla członków tych organizacji oraz osób z zewnątrz. W dalszej części pracy zostaną omówione zasady oraz idee spółdzielczości i jak się okaże działalność edukacyjna oraz kulturalna jest jednym z filarów funkcjonowania spółdzielni.

Zasady i idee spółdzielczości (zwłaszcza tzw. Zasady Rochdelskie), stały się podstawą funkcjonowania spółdzielni wywodzących się z szerokiego nurtu tradycji socjalistycznej na całym świecie, zwłaszcza spółdzielni spożywców [Piechowski 2008, s. 37]. Zasady te w wersji z 1860 r. (opracowane 156 lat temu), są aktualne także dzisiaj – w dobie kryzysu gospodarczego, wpisują się w strategię Europa 2020 i przyczyniają do rozwiązania wielu problemów społecznych, w tym m.in. walki z ubóstwem, wykluczeniem społecznym i bezrobociem.

W artykule tym zostaną zaprezentowane współczesne kooperatywy (spółdzielnie) spożywcze w Polsce oraz charakter ich funkcjonowania w czasach postępu technologicznego i globalnej rewolucji cyfrowej, na tle historii spółdzielczych doświadczeń, przyświecających im idei oraz tradycji znanych w naszym kraju od 1816 r.

⁵ Działania edukacyjne - zwłaszcza poprzez różnego rodzaju publikacje propagujące spółdzielnie jako nową formę wspólnego gospodarowania i dające praktyczne wskazówki jak je założyć i prowadzić odegrały ogromną rolę i przyczyniły się bezpośrednio do powstania pierwszych kooperatyw na świecie. Przykładem jest czasopismo „Co-operator” wydawane od 1828 r. przez Wiliama Kinga - tworzyło grunt do powstania pierwszych kooperatyw w Wielkiej Brytanii. Natomiast w Polsce istotne znaczenie miały publikacje m.in. Adama Makowieckiego w książce „Spółki spożywcze” z 1868 r. oraz teksty na łamach miesięcznika „Ekonomista” (m.in. autorstwa Bolesława Prusa), które przyczyniły się do powstania pierwszych spółdzielni spożywców w Królestwie Polskim. Rozwój spółdzielczości był także bezpośrednio związany z poziomem szkolnictwa powszechnego. Ponadto, działaniami w kierunku podniesienia poziomu wykształcenia ludności wiejskiej, rozwijania ducha współpracy, poświęcenia dla wspólnego dobra oraz wpajania zasad spółdzielczych. Przyczynił się do tego pomysł stworzenia uniwersytetów ludowych, zapoczątkowany w 1844 r. w Danii (wieś Rodding w północnym Szlezewiku na pograniczu z Niemcami) przez Mikołaja F.S. Grundtviga [Piechowski 2013a, s. 91]. Polskie uniwersytety ludowe oprócz skandynawskich należą do najstarszych w Europie. Za pierwszy polski uniwersytet ludowy uważa się fermę ogrodniczą w Pszczelinie pod Warszawą, założoną w 1900 roku [zob. Oficjalna Strona Internetowa Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych (TUL)]. Wiedza o spółdzielczości włączana była także do programów studiów niektórych uczelni wyższych, w tym m.in. Uniwersytetu Jagiellońskiego, gdzie na Wydziale Rolniczym, w ramach działu ekonomiczno-społdzielczego od 1924 r. wspólnie ze Spółdzielczym Instytutem Naukowym organizowano Wyższe Naukowe Kursy Spółdzielcze, które w 1939 r. uchwałą Senatu UJ zmieniono w Dwuletni Wyższy Naukowy Kurs Spółdzielczy, jako pełnoprawne studia specjalistyczne. Takich przykładów na innych polskich uczelniach w tamtych czasach było oczywiście więcej [Piechowski 2013a, s.98].

⁶ W 2015 r. odbył się IV Zjazd Kooperatyw Spożywczych, którego celem była rozmowa o roli kooperatywy (i nie tylko) w procesie budowy sprawiedliwej gospodarki i wzmacnianiu relacji miasto-wieś, wymiana doświadczeń oraz budowa ruchu Ekonomii Wspólnego Dobra [<https://www.dobrze.waw.pl/zjazd-kooperatyw-2015>].

2. Doświadczenia w funkcjonowaniu spółdzielczości i spółdzielni spożywczych na świecie i w Polsce

Spółdzielczość uważana jest za jeden z filarów ekonomii społecznej i ważny element budowy społeczeństwa obywatelskiego [Piechowski 2013b, s. 34]. Istnieje wiele definicji spółdzielni. Jednak najważniejszą podaje Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości (o której mowa w dalszej części pracy), określając spółdzielnię jako: autonomiczne zrzeszenie osób, które zjednoczyły się dobrowolnie w celu zaspokojenia swoich wspólnych aspiracji i potrzeb ekonomicznych, społecznych i kulturalnych poprzez współposiadane i demokratycznie kontrolowane przedsiębiorstwo⁷.

Zorganizowana spółdzielczość znana jest w Europie od połowy XIX w. jako ruch samoobrony i samopomocy uboższych i średniozamożnych grup społecznych wobec negatywnych dla nich skutków rozwijającego się kapitalizmu. Za pierwszą spółdzielnię na świecie uważa się spółdzielnię spożywców *Rochdelskie Stowarzyszenie Sprawiedliwych Pionierów*, która została założona w Anglii⁸ w 1844 r. Jednak jak wskazują niektóre źródła, tradycja spółdzielczości w Europie istniała 30 lat przed powstaniem Rochdelskiego Stowarzyszenia Sprawiedliwych Pionierów. Jako przykład można podać m.in. *Stowarzyszenie Tkaczy z Fenwick* w Szkocji (1761 r.) oraz *Hrubieszowskie Towarzystwo Rolnicze Ratowania się Wspólnie w Nieszczęściach* (1816 r.).

Spółdzielnia spożywców w Rochdale nie była pierwszą, która w tamtych czasach powstała, ale pierwszą, która była zdolna do przetrwania. Wynikało to z dobrej organizacji, zaangażowania członków oraz wypracowania reguł postępowania. Reguły te znane do dziś pod nazwą „Zasady Rochdelskie” stały się podstawą funkcjonowania spółdzielni, zwłaszcza spożywczych⁹, dla których spółdzielnia z Rochdale była pierwowzorem [Piechowski 2013b, s. 36]. Zasady te obejmowały w wersji z 1860 r. [Piechowski 2013b, s. 36-37]: (1) wnoszenie kapitału przez członków; (2) sprzedaż czystych i świeżych produktów dobrej jakości; (3) stosowanie rzetelnych miar i wag; (4) stosowanie cen rynkowych i sprzedaży tylko za gotówkę; (5) przeznaczanie nadwyżek spółdzielni na zwrot części z nich członkom w postaci dywidendy, proporcjonalnie do ich zakupów; (6) demokratyczną kontrolę „jeden członek – jeden głos” niezależnie od udziałów i przestrzeganie równości płci; (7) kadencyjne pełnienie funkcji we władzach spółdzielni; (8) kształcenie członków i zatrudnionych osób – przeznaczania na ten cel części

⁷ Krajowa Rada Spółdzielcza. <http://www.krs.org.pl> [dostęp 19.01.2016].

⁸ Ibidem.

⁹ Spółdzielnia z Rochdale była także prekursorem ruchu odpowiedzialnego biznesu, sprawiedliwego handlu, równouprawnienia płci, przejrzystości zarządzania, ale także zdrowej żywności (zasada sprzedaży czystych towarów początkowo dotyczyła mąki bez dodatku powszechnie używanych środków chemicznych [Piechowski 2013b, s. 37].

nadwyżki; (9) przejrzystość w zarządzaniu spółdzielnią (przedstawianie członkom sprawozdań finansowych). Niekiedy do tych zasad dodaje się zasadę tzw. „otwartych drzwi”, czyli otwartego członkostwa dla każdego chętnego. Ponadto zasadę współpracy z innymi spółdzielniami na wszystkich szczeblach oraz zasadę neutralności politycznej i religijnej.

Kolejny ważny dokument, to „Deklaracja Spółdzielczej Tożsamości”¹⁰, określany często jako „dekalog” zasad spółdzielczych, który określa pewne minimum, poniżej którego spółdzielnia nie może zejść, jeśli chce pozostać spółdzielnią. W dokumencie tym opracowano definicję spółdzielni, która przypomina tzw. „bimodalny model spółdzielni”, tzn. aby spółdzielnia pozostała spółdzielnią musi być przede wszystkim dobrym przedsiębiorstwem, ale nie tylko, ponieważ to członkowie¹¹, a nie kapitał są w niej najważniejsi [Piechowski 2013b, s. 40]. Stąd odwołując się do zasad i wartości, na których opiera się spółdzielczość należy stwierdzić, że ta forma gospodarowania jest bezkonkurencyjna w porównaniu z innymi formami działalności gospodarczej.

Tradycje polskiej spółdzielczości, w porównaniu z innymi krajami Europy czy świata, mają swoje specyficzne cechy. Spółdzielczość w Polsce zrodziła się w czasach, kiedy nie istniało państwo polskie, w czasach zaborów, a tworzące się organizacje spółdzielcze utożsamiane były z walką o niepodległość i próbami utrzymania tożsamości narodowej [Brzozowska 2007, s. 33]. Pierwszą spółdzielnią spożywców jaka powstała na ziemiach polskich (na terenach zaboru rosyjskiego) było Stowarzyszenie Spożywcze „Merkury”, założone w 1869 r. w Warszawie. W 1906 r. zostało założone Towarzystwo Kooperatystów (początkowo jako organizacja tajna); tego samego roku rozpoczęto wydawanie tygodnika „Społem”¹².

Spółdzielczość spożywcza bardzo dobrze rozwijała się w latach 20. XX w. Wówczas powstały: Związek Spółdzielni Spożywców Rzeczypospolitej Polskiej (847 spółdzielni, 493 tys. członków i 1652 sklepy) oraz Liga Kooperatystek¹³.

¹⁰ Wynikało to z tego, że pod koniec lat 80. XX w. w światowym ruchu spółdzielczym rozpoczęła się debata nad koniecznością stworzenia zasad adekwatnych do potrzeb zbliżającego się XXI stulecia, aby odnosiły się do różnych typów spółdzielni i przetrwały dłużej, niż dotychczas opracowane. Dokonano tego podczas XXXI Kongresu Międzynarodowego Związku Spółdzielczego w Manchester w 1995 r.

¹¹ Deklaracja zawiera również przypomnienie wartości spółdzielczych. Stąd też obecnie często zaliczana jest do biznesu „etycznego”, bądź też „odpowiedzialnego społecznie”.

¹² Nazwę zaproponował Stefan Żeromski.

¹³ Cel: prowadzenie wśród kobiet działalności edukacyjnej, samokształceniowej i oświatowej. Do czołowych działaczek należała m.in. Maria Dąbrowska [Kalendarium spółdzielczości Społem. W Strona Internetowa Krajowego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Spożywców „Społem”. <http://kzrss.spolem.org.pl>].

Nadrzędnym organem ruchu spółdzielczego w Polsce jest Krajowa Rada Spółdzielcza (KRS), która jest członkiem Międzynarodowego Ruchu Spółdzielczego¹⁴ (ICA - International Co-operative Alliance). Do zadań KRS należy reprezentowanie polskiego ruchu spółdzielczego w kraju i za granicą, inicjowanie i opiniowanie aktów prawnych dotyczących spółdzielczości oraz inicjowanie i rozwijanie współpracy międzyspółdzielczej i szerzenie idei spółdzielczego współdziałania¹⁵.

Światowy ruch spółdzielczy daje obecnie zatrudnienie dla ponad 100 mln pracowników, czyli o około 20% więcej, niż wszystkie koncerny wielonarodowe. W Polsce prawie 80% wyrobów mleczarskich wytwarzanych jest przez spółdzielnie z tej branży [Szafarz 2013, s. 75-76]. Poza spółdzielniami mleczarskimi¹⁶, które stanowią klasyczną grupę producentów i mają praktycznie zamknięty krąg członków, wszystkie pozostałe spółdzielnie wiejskie mogą odegrać w procesie integrowania się rolników istotną rolę. Tym bardziej, że tradycyjny podział branżowy przestał obowiązywać i nie odgrywa już większego znaczenia. Wokół spółdzielni ogrodniczych, spółdzielni zaopatrzenia i zbytu, usług rolniczych, a także rolniczych spółdzielni produkcyjnych mogą powstawać grupy producentów w zależności od potrzeb rolników i możliwości powiązania ich profilu produkcyjnego z działalnością spółdzielni. Ważne, aby rolnicy rozumieli potrzebę organizowania się i byli przekonani do takiej formy współpracy. Spółdzielnie także muszą zrozumieć, że powrót do charakteru spółdzielni użytkowników i odbudowa zaplecza społecznego stanowiącego szeroką i lojalną grupę klientów stwarza im lepszą i dłuższą perspektywę rozwoju [Martynowski 2014, s. 8].

Spółdzielczość, jako ruch zorganizowany, powstała w środowisku miejskim. W rolnictwie i na wsi pojawiła się później. Jednak z tego względu, że spółdzielczość jest formą wybitnie przystosowaną do realizacji interesów ekonomicznych i społecznych gospodarstwa rolnego, tutaj rozwinęła się szczególnie dobrze, tym bardziej, że od wieków istniały na wsi na całym świecie tradycje rozmaitych mniej lub bardziej sformalizowanych „pre-spółdzielczych form współpracy”, takich jak znane z terenów Polski maszoperie rybackie nad Bałtykiem, pasterstwo wysokogórskie w Karpatach, wspólnota wiejska „Wolny Kadłub” ze Śląska Opolskiego (powstała w 1605 roku). O sile ekonomicznej współczesnej spółdzielczości

¹⁴ ICA skupia obecnie 267 krajowych i międzynarodowych organizacji spółdzielczych z 96 krajów. Łączna liczba członków tych organizacji (spółdzielców) wynosi prawie 1 miliard. Natomiast doliczając do tego liczbę spółdzielców z pozostałej setki krajów, nie należących do ICA, to ich liczba wynosi ponad 2 miliardy.

¹⁵ W Polsce Międzynarodowy Dzień Spółdzielczości obchodzony jest od 1925 r., natomiast Uchwała Sejmu RP z 21.04.1995 r. proklamowała dzień 1 lipca - Międzynarodowym Dniem Spółdzielczości. 2012 rok został przyjęty przez ONZ - Międzynarodowym Rokiem Spółdzielczości, jednak w Polsce było to przemilczane [Szyszkowska 2013, s. 7].

¹⁶ www.mleczarstwopolskie.pl [03.02.2016].

wiejskiej świadczy fakt, że w państwach o dobrze rozwiniętym rolnictwie, przez organizacje spółdzielcze realizowana jest ponad połowa obrotów środkami do produkcji i produktami rolniczymi [Martynowski 2014, s.14].

Reasumując zaprezentowaną w sposób syntetyczny historię, idee oraz wartości, na jakich bazuje rdzenna spółdzielczość, w tym miejscu warto odnieść się do poglądów jednego z prekursorów spółdzielczości w naszym kraju – Stanisława Thugutta, iż „idee spółdzielcze winny przynieść bardziej humanitarne rozwiązania w przyszłości”¹⁷. Miejmy nadzieję, że zjawisko „nowego kooperatywizmu” jest początkiem pozytywnej fali zmian w Polsce i na świecie w kierunku odrodzenia myśli spółdzielczej i społecznego współdziałania.

3. Nowe inicjatywy dotyczące rozwoju spółdzielczości w Polsce – kooperatywy spożywcze

Współczesne spółdzielnie spożywcze najczęściej są nazywane kooperatywami. Kooperatywy mogą różnić się zasadami funkcjonowania, jednak wszystkie łączy kolektywne (wspólne) dokonywanie zakupów płodów rolnych bezpośrednio od lokalnych i sprawdzonych rolników oraz producentów żywności, najczęściej produkujących żywność w sposób ekologiczny¹⁸. Stanowi to przykład zrównoważonej produkcji i konsumpcji żywności, opartej na produkcie: ekologicznym, lokalnym i świeżym. Korzyści zwłaszcza ekonomiczne z tego rodzaju formy zakupów odczuwają obie strony - zarówno konsumenci, jak i producenci ze względu na brak pośredników.

Rozwój kooperatyw w Polsce i na świecie, został określony jako „nowy kooperatywizm” [Vieta 2010, s. 2]. Zjawisko to łączy się z pojawieniem kryzysu ekonomicznego na świecie w 2008 r. Powstają liczne poradniki dotyczące zakładania kooperatyw (spółdzielni) oraz strony internetowe poświęcone idei ruchu spółdzielczego¹⁹. Wiele rozwiązań ideowych i systemowych stosowanych w przedwojennym ruchu spółdzielczym jest nadal aktualnych i z powodzeniem mogłyby zostać przeniesione do współczesnych czasów. Liczne sukcesy w funkcjonowaniu ruchu spółdzielczego w naszym kraju, które zostały na wiele lat zapomniane oraz obecne i wcześniejsze doświadczenia w krajach europejskich, jak również nawoływania do propagowania tego rodzaju formy działalności przez Komisję Europejską w stosunku do obecnych i nowych członków UE powoduje, że być może młodsze pokolenie Polaków nie obarczone doświadczeniami z przeszłości, a za-

¹⁷ Ossowski Janusz. Biblioteka myśli spółdzielczych, Strona Internetowa kwartalnika „Pieniądze i więź”, www.p-i-w.edu.pl [29.01.2016].

¹⁸ <https://kolektywnie.wordpress.com/>

¹⁹ <http://spolecznik20.pl/pages/spolecznik-2-0> [27.01.2016]; Krajowa Rada Spółdzielcza. <http://www.krs.org.pl> [dostęp 19.01.2016]; www.kooperatywizm.pl [27.01.2016].

inspirowane przez polskie tradycje spółdzielcze do nich powróci. W ciągu ostatnich kilku lat, z inicjatywy świadomych konsumentów, obserwuje się odrodzenie ruchu kooperatyw spożywczych, które powstają zwłaszcza w dużych miastach Polski. Są to oddolne, niehierarchiczne i demokratycznie zarządzane organizacje o charakterze nieformalnym. To nowe zjawisko w Polsce mające miejsce od 2010 r. W tym czasie powstała pierwsza tego rodzaju spółdzielnia – Warszawska Kooperatywa Spożywcza²⁰, która zainspirowała i przyczyniła się do pojawienia nowych. Obecnie na rynku jest już ponad 30 kooperatyw spożywczych. Funkcjonujące kooperatywy można podzielić na dwa rodzaje [Bilewicz 2013, s. 30, 31]:

1. „aktywistyczne” - organizacje złożone najczęściej z aktywistów społecznych o poglądach lewicowych, mające przede wszystkim osiągać określone cele społeczne czy nawet polityczne, jak budowanie egalitarnej wspólnoty czy zniesienie pośrednictwa między konsumentami, a producentami.
2. „zorientowane na konsumpcję” - głównym celem jest przede wszystkim uzyskanie dostępu do lokalnie wyprodukowanych, ekologicznych produktów spożywczych wysokiej jakości, trudno dostępnych na rynku.

Główne problemy rozwojowe współczesnych kooperatyw spożywczych w Polsce dotyczą: (1) formalizacji; (2) hierarchizacji struktury oraz (3) umiejętności podążania za zmieniającymi się sposobami komunikacji (komunikacja przy użyciu nowoczesnych technologii m.in. mediów społecznościowych).

Z uwagi na wspomniany wcześniej nieformalny charakter tych organizacji – kooperatyści poruszają zagadnienie formalizacji i zastanawiają się czy może ona pomóc w osiągnięciu założonych przez kooperatywy celów, czy też utrudniać ich zdobycie. Zwłaszcza, że kooperatywy są zarządzane demokratycznie tzn. „jeden członek - jeden głos”. Wprowadzenie hierarchicznej struktury kooperatyw powoduje pojawienie się wątpliwości czy nie zaburzyłoby to jej zasad funkcjonowania, ponieważ pojedynczy członek kooperatywy nie miałby już bezpośredniego wpływu na podejmowane w niej decyzje.

Ze względu na to, że współczesnym kooperatywom spożywczym przyszło funkcjonować w zupełnie innych realiach, niż te dla których zainicjowano powstanie pierwszych spółdzielni na świecie, kluczowe pytania jakie powstają to: (1) kim jest dzisiejszy kooperatysta? (2) jakie przekonania (idee) przyświecają mu, aby się włączyć w tego rodzaju społeczną inicjatywę i co może być motywatorem, aby w niej pozostać? A z drugiej strony: jakim wyzwaniom muszą sprostać kooperatywy spożywcze, aby była to atrakcyjna forma gospodarowania oraz inicjatywa przyciągająca większe rzesze osób, która pozwoli uzyskać przewagę nad obecnie dominującymi korporacjami (w tym żywnością korporacyjną) i silną pozycją, jaką obecnie posiada marka.

²⁰ <http://www.wks.waw.pl/> [30.01.2016].

W dzisiejszych czasach kooperatywy powinny skupić się na umiejętnym podążaniu za zmieniającymi się sposobami komunikacji i utrzymywaniu relacji międzyludzkich z wykorzystaniem nowych technologii i mediów społecznościowych. Technologia rozwijała się w ostatnich dwóch dekadach szybciej niż kiedykolwiek. Według twórców raportu „2038”²¹, opracowanego w 2013 r. przez ZenithOptimedia, w nadchodzących 25 latach rozwój technologii będzie jeszcze bardziej dynamiczny. Globalna rewolucja cyfrowa miała istotny wpływ na wiele trendów obserwowanych w ostatnim ćwierćwieczu i będzie kształtowała rzeczywistość przez kolejne 25 lat.

W raporcie „2038” opisano sześć najważniejszych trendów na następne 25 lat, dwa z nich stanowią: społecznie zaangażowany konsumpcjonizm i powstanie społecznych kooperatyw. Silnym narzędziem, które nie tylko zrewolucjonizowało sposób komunikacji międzyludzkiej, ale także wspiera wszelkie, a w tym ww. inicjatywy społeczne, są media społecznościowe. Konsumenci odkrywają nowe sposoby motywowania swoich znajomych do podejmowania wspólnych inicjatyw i nie potrzebują do tego wsparcia dużych, znanych firm. Przykładami takiego działania może być Kickstarter, czyli największa na świecie platforma crowdfundingowa wspierająca kreatywne projekty czy też obecnie powstające kooperatywy spożywcze, które bardzo często zakładane są przez grupę znajomych, którzy kontaktują się wykorzystując media społecznościowe i wspólnie robią zakupy m.in. w celu uzyskania rabatu.

Jest to sygnałem zmiany układu sił pomiędzy korporacjami, a konsumentami i marki powinny się do tego zjawiska odpowiednio przystosować. W raporcie „2038” wskazuje się, że do 2038 r. rola społecznej kooperatywy stanie się bardziej sprecyzowana. Choć już dzisiejsze inicjatywy są obiecujące, to w przyszłości firmy będą zmuszone do przeanalizowania modelu biznesowego i wprowadzenia takich zmian, które stworzą bardziej „uspołecznione” organizacje, angażujące zarówno pracowników, jak i konsumentów. Ułatwienie konsumentom udziału w tworzeniu produktów i oferowanie im usług, które zmaksymalizują ich wygodę i dobrobyt, doprowadzi do stworzenia modelu mniej skoncentrowanego na samej marce, w którym współpraca marki i konsumentów odbywa się na równych zasadach. Konsumenci będą oczekiwać od marek etycznego działania na wszystkich obszarach biznesowych oraz zaangażowania w ruch społeczny.

Rosnące znaczenie i potęgą mediów społecznościowych przyczyniło się do powstania wielu badań z tego zakresu. Jednym z nich jest badanie przeprowadzone przez Gemius Polska „Megapanel PBI/Gemius” z 2014 roku²² Część tego badania dotyczyła tematu „Media społecznościowe przez pryzmat wieku użytkowników”²³. Jak się okazuje media społecznościowe są wartościowym kanałem

²¹ Raport „2038”. 2013. ZenithOptimedia.

²² Badanie Megapanel PBI/Gemius (dawniej: Polskie Badanie Internetu), 2014, Gemius Polska.

²³ <http://www.wks.waw.pl/> [30.01.2016].

komunikacji z potencjalnymi klientami, szczególnie jeśli zna się szczegółowy profil użytkowników poszczególnych serwisów. W przypadku Facebooka i Tweetera, największy odsetek osób odwiedzających to przedział wiekowy 25-34 lata. Natomiast Instagram ma więcej młodszych użytkowników, niż Facebook – 43% zagląających z przedziału wiekowego 18-24 lata, kolejno 25% 25-34 lata. Bazując na zaprezentowanych wyżej danych, należy podkreślić, iż przedział wiekowy obecnych członków kooperatywy pokrywa się z przedziałem osób najczęściej korzystających z mediów społecznościowych.

Obserwując funkcjonujące i nowo powstające kooperatywy spożywcze – oprócz kontaktu mailowego, korzystają one z mediów społecznościowych typu Facebook, gdzie zakładają swoje strony. Stosują także mobilne aplikacje do komunikacji typu: Trello, Slack itp. i organizują wspólne zamówienia bezpośrednio przy pomocy komputerowych systemów zakupowych online np. FoodCoop²⁴. Ponadto poprzez aplikacje na telefon typu everytap kooperatywy zachęcają do robienia zakupów w swoich placówkach, a tym samym gromadzenia za wydane pieniądze punktów, które można wymienić na produkty z kooperatywy. Przykładem jest Krakowska Kooperatywa Spożywcza - zbierane 50 punktów (1 punkt za 20 zł) można wymienić na piernik wegański z czekoladą i orzechami.

Reasumując, rozwój technologiczny, zmiany demograficzne, rosnąca potęga mediów społecznościowych i społecznych inicjatyw typu kooperatywy spożywcze sprawią, że najbliższe lata przyniosą nowe możliwości, dzięki którym każdy będzie mógł wybrać czy chce żyć w bardziej świadomy i wartościowy sposób. Aby kooperatywy przetrwały, rozwinęły się i przyciągnęły nowych członków – warunkiem *sine qua non* jest podążanie za zmieniającymi się trendami i oczekiwaniami konsumentów, zwłaszcza dotyczącymi formy komunikacji czy sposobu płatności przy użyciu karty (jedną z zasad spółdzielczych jest płatność gotówką), czyli najogólniej rzecz ujmując - dostosowanie dawnych zasad spółdzielczych do nowych realiów ery cyfrowej.

4. Podsumowanie

Spółdzielnie i inne formy społecznej działalności powstawały i powstają w wyniku niezaspokojenia pewnych specyficznych potrzeb i są odpowiedzią na bolesne problemy [Defourny 1999, s. 23]. Spółdzielczość wyrosła z potrzeby samoobrony ekonomicznie słabszych grup społecznych, stąd zasady, jakimi się kieruje, zawsze

²⁴ Profesjonalne oprogramowanie FoodCoop System, skierowane jest do kooperatyw spożywczych oraz grup zakupowych. FoodCoop System będzie dostępny zarówno na komputerach jak i urządzeniach mobilnych. FCS to bezpłatny i otwarty, oparty na idei Open Source, system służący do składania i rozliczania zamówień oraz ułatwiający zakładanie organizacji [29, 31].

stawiały i stawiają człowieka przed kapitałem [Boguta 2006, s. 50–51]. W przeciwieństwie do innych form gospodarowania, gdzie zysk, a nie czynnik ludzki ma znaczenie. Duża różnorodność poglądów na spółdzielczość, zarówno, jako na stowarzyszenie osób, jak i na sposób i cele prowadzenia przedsiębiorstwa jest podstawą istnienia kiedyś, jak i obecnie dużej różnorodności form spółdzielczych [Martynowski 2014, s. 17].

Bogaty dorobek i cenne doświadczenia z całej historii ruchu spółdzielczego są jego unikalnym atutem w zwalczaniu skutków patologii neoliberalnych i kryzysu globalnego. Poza spółdzielcami, nikt nie dysponuje takim atutem. Spółdzielczość przetrwała z powodzeniem kolejne systemy polityczno – społeczne (oraz konsekwencje ich upadków), dwie wojny światowe, kilka rewolucji, „zimną wojnę” i wiele innych perturbacji krajowych i międzynarodowych [Szafarz 2013, s. 76].

Według J. Curła „oddolne ruchy społeczne zwróciły się ku kooperatywom w odpowiedzi na łupieżczą globalizację i głęboką światową recesję, aby poprawić warunki życia ludzi i wzmocnić ich pozycję”, podkreślając, że wyróżnikiem nowego ruchu kooperatyw, który uaktywnił się po kryzysie, jest powrót do postulatów demokratyzacji miejsca pracy, włączenie do strategii organizacji pozarządowych i umiędzynarodowienie, czyli współpraca z zagranicznymi kooperatywami i ze wspierającymi je instytucjami [Bilewicz 2013, s. 27].

Rzecz jednak w tym, iż poszczególne narody i cała tzw. społeczność międzynarodowa posiada jedynie nikłą, niekiedy wręcz zerową, wiedzę o historycznych i współczesnych dokonaniach ruchu spółdzielczego oraz o jego przyszłych możliwościach i zadaniach. Dominuje powszechnie przeświadczenie, że spółdzielcy zajmują się tylko wydajną, pożyteczną, mrówczą pracą i niczym poza tym. Niewiele wiadomo natomiast o ich zasługach i o współczesnej roli dziejotwórczej [Szafarz 2013, s. 76]. Charles Gide²⁵ twierdził, że spółdzielnie spożywców będą mogły zapewnić w przyszłości „panowanie konsumentów”. Rzecz w tym, aby w dobie technologii informatycznej spółdzielcy nauczyli się w jaki sposób efektywnie mogą dotrzeć ze swoim ideami do szerszego ogółu populacji Polaków i zaangażować w ich działalność. Obecnie większość z nich niestety opiera się na „marketingu szeptanym”.

Reasumując, warunkiem powodzenia w dziejotwórczej misji spółdzielczości w obecnych i przyszłych realiach jest powrót do źródeł oraz optymalne, nowatorskie kojarzenie dorobku i doświadczeń historycznych ze współczesnymi zadaniami, potrzebami i możliwościami spółdzielczości. Wymaga to innowacyjnego i przedsiębiorczego podejścia spółdzielców.

²⁵ Charles Gide (1847–1932) był wybitnym ekonomistą francuskim, który wniósł poważny wkład w rozwój europejskiej ekonomii społecznej oraz myśli spółdzielczej [Ossowski Janusz. Pieniądze i więź. Charles Gide. http://www.p-i-w.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3833 [29.01.2016].

Jako podsumowanie w tabeli 1 zaprezentowano macierz SWOT, w której przedstawiono analizę mocnych i słabych stron kooperatyw spożywczych oraz szans i zagrożeń ich funkcjonowania i rozwoju w Polsce.

Tabela 1

Analiza SWOT funkcjonowania i rozwoju kooperatyw spożywczych w Polsce

	POZYTYWNE	NEGATYWNE
	Mocne strony	Słabe strony
Wewnętrzne	<ul style="list-style-type: none"> ● Wysoka jakość i zdrowotność żywności ● Konkurencyjna cena żywności w stosunku do cen w sklepach ekologicznych ● Uczciwa zapłata dla rolnika ● Sprzedaż lokalnej, sezonowej żywności ● Zakupy przez Internet ● Dowóz żywności do domu ● Niższe koszty wspólnych zakupów ● Krótki czas transportu – ochrona środowiska naturalnego, mniejsza ilość dodatków chemicznych do przedłużenia trwałości żywności 	<ul style="list-style-type: none"> ● Trudności w zdobyciu klientów (marketing szeptany) ● Niewiele osób wie o istnieniu kooperatyw ● Mała ilość żywności – nie jest produkowana na masową skalę ● Brak możliwości płatności kartą ● Niska płynność finansowa (zwłaszcza na początku działalności) ● Niska rentowność ● Brak odpowiedniego transportu do przewozu żywności ● Brak funduszy na zatrudnienie osób do obsługi (konieczność wykonywania wszystkich prac przez założycieli, członków)
	Szanse	Zagrożenia
Zewnętrzne	<ul style="list-style-type: none"> ● Rozwój regionalnych producentów i rolników ● Mała liczba kooperatyw w Polsce ● Moda/trend zdrowego żywienia i stylu życia ● Odbudowanie ideologii ruchu spółdzielczego ● Poprawa wizerunku spółdzielczości ● Udział w targach/wydarzeniach kulinarnych ● Rozwój kontaktów handlowych – współpraca między spółdzielniami ● Rosnąca świadomość konsumentów ● Organizowanie Zjazdów Kooperatyw (integracja i edukacja społeczeństwa) ● Rozwój działalności na lokalnym rynku (spółdzielnie nie przenoszą działalności do krajów o niższych kosztach funkcjonowania) ● Rozwój technologii i nowoczesnych narzędzi komunikacji (np. media społecznościowe) 	<ul style="list-style-type: none"> ● Słabe zakorzenienie idei spółdzielczości ● Nieuczciwa konkurencja ● Bariery w pozyskaniu środków na rozwój ● Trudności w dostępie do ekologicznych i dobrych jakościowo produktów ● Rozproszona produkcja (od wielu producentów) ● Brak uregulowanej sytuacji prawnej spółdzielni ● Brak stałej grupy odbiorców ● Konkurencja tańszej, gorszej jakościowo żywności korporacyjnej dostępnej w dużych sieciach handlowych ● Rozwój sieci handlowych z obcym kapitałem ● Negatywne skojarzenia ze spółdzielczością (zwłaszcza starsze pokolenie) ● Brak środowiska przyjaznego spółdzielczości ● Brak zrozumienia wśród opinii publicznej

Źródło: Opracowanie własne.

LITERATURA

1. Badanie Megapanel PBI/Gemius (dawniej: Polskie Badanie Internetu), (2014), Gemius Polska.
2. Bilewicz A., Potkańska D. (2013): Jak kielkuje społeczeństwo obywatelskie. Trzeci Sektor. PRYZMAT 31 (3): 25-44.
3. Boguta W. (2006): Organizacja i funkcjonowanie grup producentów rolnych. Warszawa: Krajowa Rada Spółdzielcza.
4. Brzozowska J. (2007): Spółdzielnia jako podmiot ekonomii społecznej. *Ekonomia Społeczna* 1 (1): 33-41. Kraków. Uniwersytet Ekonomiczny w Krakowie. Małopolska Szkoła Administracji Publicznej.
5. Cioch H. (2011): *Prawo spółdzielcze*. Warszawa: Wydawnictwo LEX.
6. Dąbrowski T. (2011): Recenzja książki: Henryk Cioch, *Prawo spółdzielcze*. Warszawa: Wolters Kluwer Polska. W *Rocznik Samorządowy 2013*, t. 2: 182-186.
7. Defourny J., Develtere P., Fonteneau B. (eds.). (1999): *Social Economy – North and Sout*. KULeuven: HIVA.
8. Kalendarium spółdzielczości Społem. W Strona Internetowa Krajowego Związku Rewizyjnego Spółdzielni Spożyców „Społem”. <http://kzrss.spolem.org.pl>.
9. Krajowa Rada Spółdzielcza. <http://www.krs.org.pl> [dostęp 19.01.2016].
10. Martynowski M. (red.). (2014): *Spółdzielczość wiejska jako jedna z głównych form wspólnego gospodarczego wspierania ludzi*. Warszawa: Wydawnictwo Krajowej Rady Spółdzielczej.
11. Oficjalna Strona Internetowa Towarzystwa Uniwersytetów Ludowych (TUL); <http://tul.org.pl/index.php/home-2/26-uniwersytet-ludowy> [26.01.2016].
12. Ossowski Janusz. Biblioteka myśli spółdzielczych, Strona Internetowa kwartalnika „Pieniądze i więź”, www.p-i-w.edu.pl [29.01.2016].
13. Ossowski J. Pieniądze i więź. Charles Gide. http://www.p-i-w.edu.pl/index.php?option=com_content&view=article&id=3833 [29.01.2016].
14. Piechowski A. (2008): Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne w Polsce. Tradycje i przykłady, 13-36. W *Gospodarka społeczna i przedsiębiorstwo społeczne. Wprowadzenie do problematyki*. Ewa Leś (red.). Warszawa: Wydawnictwo Uniwersytetu Warszawskiego.
15. Piechowski A. (2013a): Edukacja i szkolenie w dziejach polskiej spółdzielczości. *Problemy Polityki Społecznej* 20: 89-106.
16. Piechowski A (2013b): Wartości i zasady spółdzielcze a społeczeństwo obywatelskie i gospodarka społeczna. *Ekonomia Społeczna* 1 (6): 34-47.
17. Raport „2038”. 2013. ZenithOptimedia.
18. Szafarz S. (2013): Spółdzielczość – antidotum na patologie neoliberalne. W: *Dzisiejsze znaczenie ideałów spółdzielczości*. Maria Szyszkowska (red.). Warszawa: Wszechnica Polska Szkoła.
19. Szyszkowska M. (red.). (2013): *Dzisiejsze znaczenie ideałów spółdzielczości*, Warszawa: Wszechnica Polska.
20. Ustawa z dnia 16.09.1982 r. *Prawo spółdzielcze*, (Dz. U. 1982 nr 30 poz. 210)
21. Ustawa z dnia 22 lipca 2006 o spółdzielni europejskiej (Dz. U. z dnia 22 sierpnia 2006 r.)

22. Vieta M. (Ed.). (2010): The New Cooperativism. Affinities: A Journal of Radical Theory, Culture, and Action. Vol. 4, 1: 1-11.
23. <http://mhs.org.pl/aktualnosci/niepodleglosc-i-spoldzielczosc-szly-w-parze> [27.01.2016].
24. <http://spolecznik20.pl/pages/spolecznik-2-0> [27.01.2016].
25. <http://www.dobrze.waw.pl/zjazd-kooperatyw-2015> [20.01.2016].
26. http://www.e-podatnik.pl/arttykul/doradca_podatnika/318/Statut_Europejskiej_Spoldzielni.html
27. <http://www.wks.waw.pl/> [30.01.2016].
28. <https://kolektywnie.wordpress.com/>
29. <https://www.facebook.com/foodcoopsystem> [27.01.2016].
30. <https://www.gemius.pl/agencje-aktualnosci/media-spolecznosciowe-przez-pryzmat-wieku-uzytkownikow-1787.html>
31. www.foodcoop.pl [27.01.2016].
32. www.kooperatyzm.pl [27.01.2016].
33. www.mleczarstwopolskie.pl [03.02.2016].

ANNA FLOREK-PASZKOWSKA

WSPÓŁCZESNE SPÓŁDZIELNIE SPOŻYWCZE W POLSCE NA TLE HISTORYCZNYM

Słowa kluczowe: *spółdzielczość, kooperatywy spożywcze, lokalna produkcja i dystrybucja żywności, działalność społeczna, pionierzy spółdzielczości*

STRESZCZENIE

Tradycja polskiej spółdzielczości sięga II połowy XIX wieku. Spoglądając na naszą historię - ruch spółdzielczy przetrwał okres zaborów, I oraz II wojny światowej. Jednak mało osób zna polskie tradycje spółdzielcze i cele jakie przyświecały ich rozwojowi. Nie wiele osób kojarzy także nazwiska prekursorów ruchu spółdzielczego w naszym kraju²⁶, w tym kojarzy nazwisko Żeromskiego z nazwą czasopisma „Społem”, którego był twórcą. Czasopismo to powstało wraz z założeniem Towarzystwa Kooperatystów (1906). Propagowało ono spółdzielczość, zwłaszcza spożywców. Jednakże wydarzenia polityczne w naszym kraju po 1945 roku spowodowały przerwanie tradycji spółdzielczości. Dla wielu starszych osób, także dzisiaj, spółdzielczość kojarzy się negatywnie z czasami PRL-u. Od kilku lat pamięć i doświadczenie w organizowaniu spółdzielni powraca w formie kooperatyw spożywczych oraz innych nieformalnych inicjatyw społecznych. W Polsce stanowią one nowy wyraz ruchu społeczno-gospodarczego, w który najbardziej zaangażowane jest młode pokolenie (20-30 latków). Powstaje pytanie: czy jest to tymczasowy trend, głównie spowodowany światowym kryzysem ekonomicznym, który spowodował sięgnięcie i powrót do starych idei spółdzielczych, jak się okazuje pomocnych i aktualnych w rozwiązywaniu wielu problemów zaistniałych w obecnych czasach? Być może ten trend ma szansę się utrwalić? Artykuł ma na celu przyjrzenie się temu zjawisku.

²⁶ Można do nich zaliczyć m.in.: Staszica, a później Makowieckiego, Magnusa, Nagórniego, Statkowskiego, Abramowskiego, Mielczarskiego, Wojciechowskiego i in.

ANNA FLOREK-PASZKOWSKA

MODERN FOOD COOPERATIVES IN POLAND AGAINST THE BACKGROUND
OF HISTORY DETERMINANTS

Keywords: *cooperative movement, food cooperatives, local food production and distribution, social activities, cooperative pioneers*

SUMMARY

The tradition of Polish cooperative movement dates back to the second half of the 19th century. Looking at our history – the cooperative movement has survived the Partitioning of Poland, as well as the First and Second World War. However, few people know the Polish cooperative traditions and objectives that lead to their development. Equally few people recognize the names of the cooperative movement precursors in our country and associate Stefan Żeromski's name with the name of the "Społem", magazine which he founded. The magazine was created with the establishment of the Cooperative Society (1906). They popularized food cooperatives the most. However, political events in our country after 1945 caused an interruption in cooperative traditions. For many older people, even today cooperatives are associated negatively with the times of communism. For the last several years, the memory and experience in organizing cooperatives has returning in the form of modern food cooperatives and other informal social initiatives. In Poland, they constitute a new form of socio-economic movement, which involves mostly younger generations. The question is whether this is a temporary trend, mainly due to the global economic crisis, which triggered a return to the old idea of cooperative activity, as it turns out to be helpful and relevant in solving many problems encountered in modern times? Perhaps this trend has a chance to persist? This paper aims to examine this phenomenon.

e-mail: anna.florek-paszowska@uj.edu.pl